

**“БІЛА СИМФОНІЯ СНІГУ ПЛИВЛА НАД ЩОГЛАМИ ЛІСУ”
(генітивна метафора як елемент поетичних текстів Л. Костенко)**

УДК 821.161.2.09 (092)

Лідія Прокопович, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**“БІЛА СИМФОНІЯ СНІГУ ПЛИВЛА НАД ЩОГЛАМИ ЛІСУ”
(генітивна метафора як елемент поетичних текстів Л. Костенко)**

У статті розглянуто семантико-граматичну специфіку генітивної метафори як стрижневу одиницю індивідуального стилю Л. Костенко, наведено типові метафоричні моделі, простежено їхній функціонально-стилістичний потенціал.

Ключові слова: троп, генітивна метафора, асоціативно-семантичний зв'язок, трансформація, ідіостиль, асоціація.

Лит. 4.

Лидия Прокопович, кандидат филологических наук,
старший преподаватель кафедры украинского языка
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

**“БЕЛАЯ СИМФОНІЯ СНЕГА ПЛИВЛА НАД МАЧТАМИ ЛЕСА”
(генітивна метафора як елемент поетических текстів Л. Костенко)**

В статье рассмотрена семантико-грамматическая специфика метафоры как ключевая единица индивидуального стиля Л. Костенко, даны типичные метафорические модели, прослежен их функционально-стилистический потенциал.

Ключевые слова: троп, генетивная метафора, ассоциативно-семантическая связь, трансформация, идиостиль, ассоциация.

Lidia Procopovych, Ph.D. (Philology) Senior Lecturer of the Ukrainian Language Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

**“БІЛА СИМФОНІЯ СНІГУ ПЛИВЛА НАД ЩОГЛАМИ ЛІСУ”
(Genitive metaphor as a component of poetic texts of L. Kostenko)**

The given article deals with semantic-grammatical structure of genitive metaphor as a key unit of Lina Kostenko's individual style. The typical metaphorical models are given and traced their functional-stylistic potential in the paper too.

Keywords: genitive metaphor, associative-semantic relation, semantic category “specification – abstract”, transformation, idiostyle.

Постановка проблеми та аналіз останніх публікацій. Серед образних засобів поетичної мови на особливу увагу заслуговує метафора. Вона є одним з найбільших ефектних та яскравих компонентів у системі тропів. Метафора як засіб пізнання реалізується в мові та мовленні як одиниця, що безпосередньо функціонує на перетині семантики, граматики та стилістики, вона є надзвичайно цікавим і важливим об'єктом лінгвістичного дослідження. Така багатоаспектність становить значний інтерес для мовознавців. До аналізу метафори загалом та багатьох її особливостей зверталися Н. Аругюнова, В. Телія, Л. Риньков, В. Вовк, О. Тараненко. У більшості праць, пов'язаних з аналізом лексико-семантичних особливостей метафор, певна увага приділяється вивченню їхньої морфологічної структури (дослідження Т. Єщенко, Н. Кожевникової, Л. Кравець, Л. Пустовіт, Л. Ринькова, Л. Тихої, О. Тищенко).

Отже, одним із важливих аспектів дослідження метафори є лексико-семантичний. І таке домінування, на нашу думку, цілком виправдане, оскільки метафора – це передовсім взаємодія значень. При цьому особливості метафоричного образу, його семантичне наповнення пов'язані з формально-граматичною структурою метафори. “Кожна метафора знаємо виникає на основі асоціативності значень та несподіваної лексичної сполучуваності. Проте вона характеризується вибором конкретної синтаксичної форми, яка повертає різними гранями метафоричний зміст, варіює його”, – зазначає С. Єрмоленко [1, 88]. З огляду на це актуальним завданням є аналіз такого взаємозв'язку і самої структури метафори, і її ідіостильової специфіки.

Одним з найпродуктивніших структурних варіантів метафори є конструкція з родовим присубстантивним, або ж генітивна метафора. Значну кількість статей присвячено окремим

аспектам функціонування генітивних метафор; семантичним особливостям (Р. Орлова, Т. Ушакова, Т. Федорова), ролі цих метафор у структурі поетичного тексту (Л. Синельникова, Л. Кравець).

Генітивна метафора відіграє значну роль як елемент поетичного тексту. Залежно від особливостей структури та функціонування, ця конструкція може бути вагомою стильовою рисою. “Наявність її у тексті свідчить про досконалу конденсовану форму вислову з відчутною інтелектуальною домінантою, – вважає Л. Кравець. – За допомогою цієї метафори твориться описовість, стислість, лаконічність мовлення” [2, 62].

Неабияким майстром метафоротворення є Л. Костенко. Індивідуально-авторські метафори не тільки демонструють “своєрідність таланту митця, але й його виразно індивідуальне сприйняття світу, тому що постали в результаті взаємодії індивідуального й загальнонародного, емоційного і раціонального чинників у свідомості письменника” [2, 60]. Найвищою продуктивністю та структурною розгалуженістю серед її метафоричних словосполучень вирізняються метафори родового відмінка.

Метою дослідження є семантико-граматична специфіка генітивної метафори в поетичних текстах Л. Костенко. Матеріалом слугували тексти збірок “Над берегами вічної ріки” (1977), “Річка Геракліта” (2011).

Виклад основного матеріалу. У нашій статті головне зосередимося на синтаксичних особливостях метафори. Генітивна метафора за структурою – це сполучення іменника в називному відмінку (або будь-якому іншому залежно від синтаксичної ролі в реченні), що є словом-носієм метафоричного значення, та безпосередньо залежного від нього іменника у родовому. Опорний за смыслом генітив реалізує в конструкції своє пряме значення, іменник у називному означає його через порівняння з іншим предметом чи явищем.

Для поезії Л. Костенко прикметним є те, що граматично опорний іменник зазвичай позначає розмір, кількість або обсяг: *стежечка сльози* (3, 8) (Тут і далі цитуємо за виданням: Костенко Л.В. “Над берегами вічної ріки”. – К.: Радянський письменник, 1977. – 164 с.); *німб сивини* (3, 17); *в пригорщах долин* (3, 31); *над морем айстр і шовк – трави* (4, 253) (Тут і далі цитуємо за виданням: Костенко Л.В. “Річка Геракліта”. – К.: Либідь, 2011. – 336 с.); *в стільниках стерні* (4, 37); *клубочок болю* (4, 119); *як цятка сну* (4, 57); *клаптики новин* (4, 91); *крихту порятунку* (4, 98); *смужечка дорога* (4, 110).

Магічність поетичного слова Л. Костенко – в її специфічному внутрішньому ладі, здатності розкриватися не одразу, а поступово. Не останню роль тут відіграють генітивні метафори, які семантично і синтаксично немовби злитовані, а тому жоден із компонентів не може розглядатися як вказівний мінімум, на тлі якого метафоризується інший. Гадаємо, що із синтаксичного погляду це пояснюється відсутністю безпосередньо означальних відношень між компонентами словосполучення. Водночас відзначимо вживання генітивних метафор із загальним значенням якісної характеристики, які дозволяють реалізувати зіставлення двох компонентів, схарактеризувати один із прямих значенням через інший: *душа полів* (4, 38); *на відстані сльози* (4, 53); *на відстані печалі* (4, 53); *лаштунки лісу* (4, 195); *хребет землі* (4, 223); *нектар дощу* (4, 235); *вино очей* (4, 239); *ліхтариками груш* (4, 250); *смага стежок* (4, 257); *сонливиці левад* (4, 257); *полум’я жоржин* (4, 21); *пальцями дощу* (4, 22); *меду сонця* (4, 37); *на кризі шибки* (4, 98); *руки шовковиць* (4, 211); *музику беріз* (4, 261); *мелодію любові* (4, 26).

Більшість генітивних метафор формується на основі поєднання конкретного та абстрактного іменника: *витвір самоти* (4, 73); *на скрипці самоти* (4, 102); *як магія безодні* (4, 144); *як струм жаги* (4, 144); *з цього притулку тиші й самоти* (4, 155); *міраж кринички і міраж осель* (4, 164); *спогад криниці і спогад вікна / спогад стежини і дикої груші* (4, 211) *виміри легенди* (4, 220); *у вимірі сторіч* (4, 170); *під склепінням печалі* (4, 242); *і в цьому днів круговороті* (4, 263). Цікаво, якщо метафоризуючий компонент представлений іменником абстрактної семантики, метафоризоване слово та елементи, що його підтримують, мають конкретний (інколи побутовий) характер. Як бачимо, в ідіоінтерпретації Л. Костенко поняття та реалії, які в об’єктивній дійсності є віддаленими, семантично не контактними, часто семантично зближуються, навіть смислово зрощуються.

Семантичне перетворення поетичного знака *душа* засвідчують оригінальні генітивні високообразні сполуки: *душа полів* (4, 239); *кордон душі* (4, 201); *душа тисячоліть* (4, 162). У мовосвіті Л. Костенко цей троп допомагає осягнути стан душі, екзистенційну невлаштованість через просторово-часовий вимір історії.

Функціонально-стилістичне навантаження емотивної номінації *печаль* виявляє генітивна метафора *пожежі печалі* (3, 54). Її конотацію увиразнює слово, яке в мовній свідомості соціуму

асоціюється з негативними явищами (*пожежа*). Песимістичну налаштованість актуалізують метафоричні конструкції *дотик печалі (3, 55)*; *гілочка печалі (4, 244)*; *печаль годин (4, 225)*; *дитя печалі (3, 61)*; *барельєфи печалі (4, 72)*. Отже, контекстну семантику, оказіональне звучання номінації *печаль* як вербалізатора настрою людини забезпечує кардинальне оновлення її сполучуваності.

Кількісно найчисленніша група генітивних метафор оформлена за моделлю із прямим порядком слів. Залежно від семантичного наповнення епізодично в цій моделі спостерігаємо інверсію: *остраху ковток (4, 97)*; *коників фортісімо (4, 137)*; *думи тінь (4, 39)*; *озерявин проблиски (4, 180)*. Фіксується також ускладнення таких метафор атрибутивним компонентом: *смутку пальці крижані (4, 218)*; *сніжка перевесло туге (4, 244)*; *лісів солодка млява (4, 254)*; *твоїх очей магічна ніжність і губ розплавлений метал (4, 265.)*

Слід зауважити, що атрибутивні компоненти підвищують образність та емоційну насиченість поезії. Наявність атрибутів при обох елементах генітивної метафори не переобтяжує її, не обмежує пластичність такої конструкції: *вечірній сон закоханого літа (4, 35)*; *сумної зірки око золоте (4, 146)*; *летючий дим розріджених висот (4, 224)* *дахів похилих старовинні плечі (4, 237)*; *в шляхетних німбах сивини (4, 109)*.

На перехресті асоціацій творяться колористичні епітети-метафори: *рубінові розсипища суниць (4, 52)*; *чорні котушки тополь (4, 23)*; *в пустелі сизих вечорів (4, 73)*; *на білий вальс вітрів і хуртовин (4, 91)*; *білий вечір води (4, 153)*; *сірі вузлики ранку (4, 159)*; *білі дзвони конвалій (4, 175)*; *сизий глобус капусти (4, 242)*; *зелені кучері сосни (4, 246)*. Вони засвідчують асоціювання семантики й символіки кольору з гамою психічних і психологічних станів ліричного героя.

Характеризуючи метафоричні структури, простежуємо різні співвідношення між її компонентами. Залежно від того, наскільки близькі та прозорі асоціації лежать в основі метафори, її компоненти залишаються відносно семантично та синтаксично незалежними або набувають значної взаємної зумовленості та залежності від контексту (переважно якщо асоціюються віддалені, мало пов'язані між собою реалії): *пам'яті безсмертна діорама (4, 113)*; *галактик зоряна танечність (4, 55)*; *печалі бронзове лиття (4, 30)*; *тривожна досконалість ліній (4, 37)*; *амбіцій вистріпаний рюш (4, 109)*; *незастояне люстро свободи (4,*

198); *трагічна тінь століть (4, 222)*; *проблем недороздerta здобич (4, 224)*; *хвилююче мовчання фоліантів (4, 239)*. У таких опосередковано асоційованих метафорах спільну семантичну ознаку автор немовби притягує “іззовні”, асоціації вже не логічні, а емоційно-образні.

Спостережено метафори, компоненти яких мають спільну сему (колір, форма, розмір), кожне із значень яких підтримується, актуалізується різними елементами безпосереднього оточення: *овеча шкура завірюх (4, 134)*; *садів квітучі повені (4, 12)*; *янтарні спини стовбурів (4, 37)*; *цвітастий ситець літа (4, 38)*; *замету хвиля снігова (4, 96)*; *туман тасмничих лісів (4, 178)*; *строкаті ритми вулиць і юрби (4, 237)*.

Інколи неназваним залишається об'єкт зіставлення, уся метафорична конструкція вживається на позначення певного третього поняття, тобто є метафорою-загадкою: *пелюстки космічної черешні (4, 124)* – сніг; *червоний гребінь горизонту (4, 64)* – захід сонця; *Два чорні лебеді календарного білого моря (4, 68.)* – 22 число на календарі. Для розуміння такої метафори нерідко доводиться залучати ширший контекст, принаймні в межах строфи, як, скажімо, в словосполученні *пелюстки космічної черешні*, оскільки метафора входить до ширшого за обсягом порівняння, з якого стає зрозумілим, що йдеться про сніг:

Сніги ідуть сумні і нетутешні,
ідуть і йдуть із неба врзніочас –
мов пелюстки космічної черешні
холодний всесвіт струшує на нас [4, 124].

Отже, метафора найповніше реалізує своє значення в контексті. При входженні такої конструкції до структури речення керівний іменник може виконувати різноманітні синтаксичні функції, а граматично це означає, що він може набувати не тільки називного, а й непрямих відмінків. Однак структурні і смислові відношення всередині самої метафори залишаються незмінними.

Творячи свій художній світ, поетеса омислило його через предмети за запахом, нюхом, смаком, дотиком: *в гіркоті покинутих обійсть (4, 222)*; *вечірній присмак матіоли (4, 238)*; *гірка печаль світань (4, 98)*.

Розкодувати метафору, її глибинну смислову дозволяє широкий контекст. Як свідчить аналіз семантики розглянутих генітивних метафор, нерідко поетеса вдається і до поєднання звукових та зорових образів: *люмінісцентні барви осені (4, 56)*; *в оркестрах децибелів (4, 157)*; *лиш театру грецького акустика оббива об скелі*

голоси (4, 170); ця дивна музика сходів (4, 104); ця тиша барви індиго (4, 104).

У межах мікрообразу генітивна метафора зазвичай підтримується (семантично) дієсловом. При цьому утворюється ускладнене метафоричне словолучення, у якому генітивна метафора здебільшого є підметом, а її головний компонент семантично узгоджується з дієсловом-присудком: *всوخ колодязь каламаря (4, 120); пасеться обов'язків цілий табун (4, 144); скляніють очі неба і води (31); біліють хмари беріз (4, 175); стоять садів квітучі повені (4, 252); біжить юрба червонощоких руж (4, 35).*

Домінантними метафоричними моделями в поезії Ліни Костенко є низка недистанційованих генітивних метафор. Її поезія настільки насичена конструкціями з родовим присубстантивним, що досить часто вони з'являються в межах однієї строфи або речення: *...біла симфонія снігу / пливла над щоглами лісу (4, 97); Сліпучий магній снігових пустель, / хребтів баских затягнуті попруги (4, 110); Сніги і я. Над призерком смерек / усіх печалей білі епілози (4, 110); Весна пливе під парусом акації / Зима пливе під парусом снігів (4, 141); Лягла грози пульсуюча десниця / на золоте шаленство голови (4, 147); дубів золоті герби / горять під коронами сосен (4, 175); тут, за щитом смарагдових лісів, / моїх жар-птиць блакитні космодроми (4, 228); Химерні привиди антен / танцюють хистко на дахах площинних (4, 238); Я скушила за дивним зойком слова / Мого народу гілочка тернова (4, 267); Ох, я люблю магичну владу танцю, / печаль гітар і пристрасть кастаньєт (4, 27); Дзвенить ручайв стрімголова малеча / блакитною кров'ю камінних глибин (4, 52); І перша*

ластівка непроханої старості / в острішия брів сивиночку внесе (4, 102); Останній пензель літньої майстерні – тополя зронить краплю багрецю (4, 132); І спорить тиша голосом гарби / із реактивним гуркотом епохи (4, 59).

Особливу увагу звертаємо на поєднання кількох структурно однакових генітивних метафор, що здатні створювати настроєвість, ліризм, певну наспівність поезії: *Сонце моє, оченята карі, / синя криниця в моїй Сахарі, / сосен моїх сльоза буриштинова, серця мого печаль полинова... (4, 121).* Нанизування таких генітивних метафоричних сполучень структурує поетичний текст, надає йому не лише лаконичності, а й особливої витонченої форми.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави констатувати, що генітивна метафора – це активна одиниця поетичного словника Ліни Костенко. Зважаючи на значну семантичну і структурно-синтаксичну диференціацію генітивних метафор, їхню здатність поширюватися, підкріплюватися іншими компонентами, а також роль у структуруванні поетичного тексту, можемо зробити узагальнення про надзвичайно високий метафоричний синтаксичний потенціал генітивів у мовистилі авторки.

1. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика / С.Я. Єрмоленко. – К.: Наук. думка, 1982. – 210 с.

2. Кравець Л.В. Генітивна метафора як елемент текстової структури / Л. Кравець // Українська мова. – 2005. – №1. – С. 60 – 71.

3. Костенко Л.В. Над берегами вічної ріки. – К.: Радянський письменник, 1977. – 164 с.

4. Костенко Л.В. Річка Геракліта. – К.: Либідь, 2011. – 336 с.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013

26 квітня 2013

Міжнародний день пам'яті Чорнобиля

“Голосить дзвін стривожено у квітні, засмучує весняні дні привітні, озветься в серці кожної родини і стогоном у грудях України”.

“Пам'ять про Чорнобиль”

Леся Вознюк

